

ISSN 2181-9297

Doi Journal 10.26739/2181-9297

**СЎЗ САНЪАТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
3 - МАХСУС СОН**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСКУССТВО СЛОВА
СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 3**

**INTERNATIONAL JOURNAL
OF WORD ART
SPECIAL ISSUE - 3**

ТОШКЕНТ-2020

Бош муҳаррир:
Холбеков Муҳаммаджон
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Тўхтасинов Илхом
ф.ф.д., доцент (Ўзбекистон)

Таҳрир хайъати:

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўгли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бакиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Маҳмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Раҳиммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шнукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Юсупов Ойбек
масъул котиб, доцент (Ўзбекистон)

Главный редактор:
Холбеков Муҳаммаджон
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Заместитель главного редактора:
Тўхтасинов Илхом
к.ф.н., доцент (Ўзбекистон)

Редакционная коллегия:

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умар оғли
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Маҳмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джўраев Маматкул
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Раҳиммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Джеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархўжаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Балтабаев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Шнукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Юсупов Ойбек
отв. секретарь, доцент (Ўзбекистон)

Editor in Chief:
Kholbekov Muhammadjan
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor
Tuhtasinov Ikhom
Ph.D. Ass. Prof. (Uzbekistan)

Editorial Board:

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. sci., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. sci., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. sci., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. sci., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarkhodjaev Mukhtar
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. sci. (Georgia)

Yusupov Oybek
Ass. prof. (Uzbekistan) - Senior Secretary

Pagemaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

Тилшунослик / Языкознание / Linguistics

1. Li Didi A COMPARISON STUDY ON THE METAPHOR OF “LIFE IS A JOURNEY” IN CHINESE AND ENGLISH LITERARY TEXTS.....	5
2. Ғофурова Мавлуда Ботиржон қизи ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ВАРВАРИЗМЛАРНИНГ ТИЛ НОРМАСИ ВА МЕЪЁРЛАШУВГА МУНОСАБАТИ.....	17
3. Давлатова Раъно Ҳайдаровна, ЎЗБЕК ТИЛИДА ДЕЙКСИС МАЙДОНИ МАСАЛАСИ.....	24
4. Инамова Марина Тимуровна ВАЖНОСТЬ СОСТАВЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО МИНИМУМА И СИСТЕМНОГО ЕГО ВВЕДЕНИЯ В ПРОГРАММУ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ 1 –ГО КУРСА ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ.....	30
5. Киселев Дмитрий Анатольевич, Юсупова Мухаббат Собировна ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КОГНИТИВНОГО СЦЕНАРИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ.....	37
6. Курганов Анвар Мухторович ЛИНГВОМАДАНИЙ КАТЕГОРИЯЛАР КОНТЕКСТИДА ҲАРБИЙ ЛЕКСИКА.....	44
7. Nargiza Burieva Kuchkarovna, LINGUISTIC ANALYSIS OF THE LITERARY TEXT.....	51
8. Рахимов Аҳмат Султонович, Назарова Шахло Бахтиёрвна, ТРАНСПОЗИЦИЯНИНГ ЎЗБЕК ВА КОРЕЙС ТИЛЛАРИДАГИ ТАЛҚИНИ.....	57
9. Рузиева Ситора Асроровна ЯЗЫКОВОЕ ОТРАЖЕНИЕ ОТДАЛЁННЫХ РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ.....	65
10. Sadriddinzoda Safiya Shaxobiddinovna DEMONOLOGIK LUG'AT KO'P O'LCHOVLI SEMANTIKANI O'RGANISH OB'EKTI SIFATIDA.....	71
11. Salixova Nodira Nurullayevna UNDOV SO'ZLARINING SO'ZLASHUV TILIDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	76
12. Санжаровна Лазиза Худайбердиева, Марғуба Хошимовна Будикова ТИЛНИНГ АТАШ ВА ГНОСЕОЛОГИК ВАЗИФАЛАРИДАГИ ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАР.....	81
13. Собиров Қахрамон Салоевич, ЎЗБЕК ДРАМАТУРГИЯСИДА “КЎЗ” СЎЗИ АСОСИДА ШАКЛЛАНГАН ИБОРАЛАР СЕМАНТИКАСИ.....	87

14. Temirova Kamola, O'ZLIK ILMI VA O'ZBEK FILMI ("MAHALLADA DUV-DUV GAP" KINOFILMIDA ISHLATILGAN IBORALAR TALQINI).....	93
15. Тоирова Гули Ибрагимовна, ЎЗБЕК ТИЛИ МИЛЛИЙ КОРПУСНИ ЯРАТИШДА ИНТЕРФЕЙСНИНГ АҲАМИЯТИ.....	100
16. Туробов Абдурайим Маликович, ЯСАМА СЎЗЛАР ДЕРИВАЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ.....	105
17. Fozilova Makhina Adashevna, SELECTION AND CLASSIFICATION OF SPEECH ETIQUETTE UNITS OF THE STUDIED LANGUAGE FOR EDUCATIONAL PURPOSES.....	112
18. Enazarov Tolib Djumanazarovich, Qurbonov Nodirjon Buriboyevich DERIVATIVE OPPORTUNITIES OF TOPONYMS IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES.....	117
19. Ernazarova Iroda Shavkatovna, SO'Z IJODKORINING QOMUSIY LUG'ATI TADQIQI.....	124

Таржимашунослик / Переводоведение / Translation Studies

1. Досбаева Наргиза Турғунпўлатовна ЎЗБЕК ТИЛИ ЛЕКСЕМАЛАРИНИНГ ИНГЛИЗ ТИЛИГА ҚИЛИНГАН ТАРЖИМАЛАРИДАГИ ЛИНГВОМАДАНИЙ БЕЛГИЛАР (А.Қодирийнинг “Ўтган кунлар” романида қўлланган “ихлос” ва “ғариб” сўзлари мисолида).....	129
2. Рустамова Шахноза Абдурахимовна, VIII-IX АСРЛАР ЮНОН ТИЛИДАН АРАБ ТИЛИГА ҚИЛИНГАН ТАРЖИМАЛАР.....	138
3. Tursunova Feruza Tursun kizi, INTERACTION OF CONTRASTING LINGUISTICS AND TRANSLATION THEORY.....	143
4. Yuldasheva Umida THE IMPORTANCE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION.....	148

СЎЗ САЊАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Salixova Nodira Nurullayevna
Buxoro davlat Universiteti

UNDOV SO'ZLARING SO'ZLASHUV TILIDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-SI-3-11>

ANNOTATSIYA

Ma'lumki, har bir tilda shu tilda so'zlashuvchilarning madaniyati, turmush tarzi va qadriyatlari bevosita o'z aksini topadi. Shuningdek, til doim jamiyat bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni bir-birisiz tasavvuretib bo'lmaydi. Ushbu bog'liqlikning asosiy komponenti bo'lgan tilning vujudga kelishida esa, undov so'zlarning ham o'ziga xos ahamiyati mavjud. Uning yordamida nutqimiz jonliligi, ishonchliligi ortadi, nutqdagi his-tuyg'u bo'yog'ini beradi.

Ushbu maqolada undov so'zlarning so'zlashuv tilidagi o'ziga xos xususiyatlari, shu jumladan undov so'zlarning o'zbek yozuvchilari asarlari, hikoyalari va she'rlarida kishilar his-hayajoni hamda psixologik dunyosi bilan bog'liq holatlarni ifodalash vositasi sifatida qo'llanilishi aks ettirilgan.

Tayzich so'zlar: undov so'zlar, so'z qurilishi, his-hayajon, bo'yoqdorlik, ichki kechinma, ta'sirchanlik, ohang, so'zlashuv tili.

Salikhova Nodira Nurullayevna,
Teacher of the English linguistics department of Bukhara State University

DISTINCTIVE FEATURES OF EXCLAMATION MARKS IN THE COLLOQUIAL LANGUAGE

ANNOTATION

It is known that the culture, lifestyle and values of the people speaking this language in each language are directly reflected. Also, language has always been inextricably linked with society, and it is impossible to imagine them without each other. In the case of the occurrence of a language, which is the main component of this attachment, exclamation words also have their own special significance. With its help, the vitality, reliability of our speech increases, gives a paint of emotion in speech.

This article reflects the specific features of exclamation words in the colloquial language, including the use of exclamation words as a means of expressing the feelings and psychological world of people in the works, stories and poems of Uzbek writers.

Key words: exclamation words, word construction, emotion, painting, inner forgiveness, impressiveness, tone, colloquial language.

Салихова Нодира Нуруллаевна,
Бухарский государственный университет,
преподаватель кафедры английского языкознания

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫХ СЛОВ В РАЗГОВОРНОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

Как известно, культура, образ жизни и ценности народа, говорящего на одном языке, находят свое прямое отражение в каждом языке. Также язык всегда неразрывно связан с обществом и невозможно представить их друг без друга. Что касается языка, который является основным компонентом этой связи, то в нем также есть особое значение восклицательных слов. С его помощью наша речь приобретает живость, уверенность, дарит эмоциональную окраску в речи.

В данной статье отражены особенности произношения восклицательных слов, в том числе использование восклицательных слов в произведениях, рассказах и стихах узбекских писателей как средства выражения эмоций и психологических состояний людей.

Ключевые слова: восклицательных слов, словообразование, эмоция, живопись, внутреннее прощение, выразительность, интонация, разговорный язык.

Qadimgi til haqidagi manbalarda undovlar maxsus soʻz kategoriyasi sifatida emas, balkitilning, soʻzlarningpaydoboʻlishinaniqlashmunosabatibilanginatekshirilgan[1]. Bu manbalar tarixi antik dunyo faylasuflari tomonidan ilgari surilgantilining paydo boʻlishi haqidagi nazariyalaridan boshlanadi.Til paydo boʻlishihaqidagi bunday farazlardan biri undovlar haqidagi farazdir.Bu faraz hamqadimiy boʻlib, uning asosida hayvonlarning baqiriq-chaqiriqlari yotadi. Bu farazasoschilarining fikricha, ibtidoiy davr odamlari turli hayvonlarning tovushlari,baqiriq-chaqiriqlarini oʻrganib, ularga taqlid qilib oʻzlarining ichki kechinmalari,his-tuygʻularini ifoda etganboʻlib,uning asosida undovlar paydo boʻlgan.

Tildagiboshqasoʻzlaresanashukabiundovsoʻzlardankelibchiqqandebhisoblanadi.Biroq undov haqidaginazariya antik falsafada tilning paydo boʻlishihaqidagi yagona nazariya emas edi. Biroq, tilning paydo boʻlishi muammosini undovlar bilan bogʻlab tushuntirish aynizamonda ana shu yoʻnalishdagi boshqa bir nazariyaga qarama-qarshi qoʻyilgan.

Tovushga taqlid nazariyasining koʻp holda tilshunoslik nuqtai nazaridantoʻgʻri emasligi undov nazariyasi tarafdorlariga yoʻl ochgan edi. Undov nazariyasidastavval yunon faylasuflari tomonidan ilgari surilgan. Bu nazariya qadimgi Rimshoiri Tit Lukrechiydan meros boʻlib qolgan.Uning fikricha, til kishilarning oʻzruhiy holatlarini tovushlar orqali ifodalash ehtiyojidan maydonga kelgan. Emotsiyanatijasida tugʻilgan tabiiy tovushlar undovlarni yaratadi.Qolgan barcha soʻzlarkeyin ana shu undovlardan taraqqiy etadi. Qadimgi inson atrofidagi narsa vahodisalarni koʻrganida paydo boʻlgan his-hayajon natijasida gʻayri ixtiyoriytovushlar chiqargan. Bu tovushlar keyinchalik oʻsha predmetlarni ifodalaydiganboʻlib qolgan degan tamomila notoʻgʻri xulosaga kelgan.

Maʼlumki, gap qurilishi uchun har bir lisoniy birlikning oʻz oʻrni bor. Jumladan, undov soʻzlar koʻpgina tadqiqot ishlarining obyekti boʻlgan boʻlsa-da, uning nutqiy xususiyatlari, soʻzlashuv tilidagi ahamiyati hali toʻliq tadqiqqilinmagan[1].

Undov gap - soʻzlovchining ichki his-hayajonini, voqelikka boʻlgan turlicha emotsional munosabatlarini ifodalovchi gapdir. Undov gap oʻziga xos tuzilishga va grammatik belgilarga ega. Undov gapda ohangning roli katta boʻlib, qanday mazmun ifodalanishiga qarab, ohang ham oʻzgarib turadi. Undov gaplarda hayratlanish, taajjub, zavqlanish, orzu-umid, achinish, qoʻrqish kabi emotsional mazmun ifodalanishi mumkin.

Undov soʻzlarning takror qoʻllanishi va matnda bir necha undov soʻzning birgalikda qoʻllanishi soʻzlarning turli maʼno qirralarini ochish uchun xizmat qiladi. Bundan tashqari, gapdagi ifodaviylik, taʼsirchanlikni oshiradi: Voy, tasaddugʻ-ey, ey, voy, tasaddugʻ-ey! Hoʻ-oʻp bolalarimiz bor-da, tasadduq! – dedi Aʼlobush, - Sobirjonimni aytmaysizmi, tunov kuni xatoyi mandalinni posilka qilsam

nima deysiz, deпти. Yo'q, dedim, tasadduq, yo'q, dedim. O'zing kiyaver, dedim. Maskopda yarashadi bunaqa kiyimlar, dedim (O'lmas Umarbekov "Sovg'a") [8].

Yuqoridagi parchada ikki marta qo'llanilgan "voy", uch marta qo'llanilgan "ey" undovlari badiiy asarda personajlar xarakteri, ichki kechinmalarini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Undovlarning qaysi so'zlar bilan qo'llanilishi ham fikrning ta'sirchanligini oshirish, qaysi millatga mansubligini ochib berishda katta ahamiyatga ega. Keltirilgan misolda undovlar boshqa millatlar tilida uchramaydigan "tasadduq" so'zi bilan qo'llanilar ekan, o'zbekona xarakterni ochib berish, momolarimizning farzandlariga bo'lgan mehr-muhabbatlari cheksizligini ifodalashga xizmat qilgan.

Undovlar tilda kishilar his-hayajoni, psixologik dunyosi bilan bog'liq holatlarni ifodalash vositasi sifatida qo'llaniladi. Undov so'zlar nutqda takror holda qo'llanilganda ta'sirchanlik, ifodaviylik, bo'yoqdorlik kuchliroq ifodalanadi.

Ay, tutqinlar, ay, ezilgan,
Ay, qiynalغان, yo'qsil ellar,
Ay, umidsiz, ay chizilغان
Dor oldiga... Oppoq dillar!

Cho'lponning "Vijdon erki" deb nomlangan she'ridan olingan yuqoridagi parchada undov so'zlarni qo'llash orqali shoir ezilغان, qiynalغان, kamsitilغان, og'ir ahvolda qolغان xalqning kechinmalari, boshidan o'tkazغان qiyinchiliklarini ifodalash bilan bir qatorda, ularga bo'lgan achinish, hamdardlik kabi tuyg'ularini ifodalashga harakat qilغان. Ayniqsa, undovlarning aynan takror qo'llanilishi takrir san'atini yuzaga keltirib, "tutqin", "yo'qsil", "umidsiz" kabi so'zlar bilan birgalikda qo'llanilishi ta'sirchanlikni yanada oshirishga xizmat qilyapti. Ushbu she'rni o'qigan har bir kitobxonning ko'nglida xalqqa achinish, mustamlakachilarga nafrat uyg'onadi. Bunda undovlarning takror holda o'rinli foydalanganligi shoirning yuksak mahoratidan dalolat berib, nutqning ifodaliligi, ta'sirchanligini oshirغان.

Undov so'zlar so'zlovchining ifodalanayotغان fikrga o'zining munosabatini ifodalash uchun xizmat qiladi. Matn mazmuni va vaziyatdan kelib chiqib undov so'zlar bir necha ma'nolarda qo'llanilishi mumkin. Ularning bir necha marta takror qo'llanilishi esa ta'sirchanlik va ifodaviylikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Ey, sovuq ellardan muz kiyib kelg'onlar,
U qo'pol tushingiz qorlarda yo'q bo'lsin!
Ey, mening bog'imdan mevamni terg'onlar,
U qora boshingiz yerlarda ko'mulsin![9]

Cho'lponning "Xazon" she'ridan olingan yuqoridagi parchada undov so'zlarni qo'llash orqali bosqinchilar, mustamlakachilarga murojaat, ularga bo'lgan salbiy munosabati, nafrat va adovat kabi tuyg'ulari ifodalangan. Bundan tashqari, "sovuq ellardan muz kiyib kelg'onlar", "mening bog'imdan mevamni terg'onlar" kabi istioralarning undovlar bilan yonma-yon qo'llanilganligi o'sha davrlarda xalqqa qilingan zug'um, zo'ravonlik, kamsitish, xo'rlashlarning kuchayganligini ko'rsatish, erksizlik va haqsizlik davrlariga tinglovchini olib kirishga yordam bergan. Ayni bir undov so'zning ikki misrada, 1- va 3-misralarda qo'llanilishi mustamlakachi hukumatga bo'lgan nafratning naqadar kuchliligini ko'rsatib berishga xizmat qilغان.

Ma'lumki, his-hayajon undovlari turli his-tuyg'ular, kechinmalarni ifodalaydi. Shodlik, xursandchilik, ta'kid, taajjub, xafalik, hamdardlik, afsuslanish kabilar shular jumlasidandir. Undovlarning qo'llanilishida ohangning roli kuchli. Binobarin, so'zlar ma'lum ohang bilan aytilsagina his hayajonni ifodalaydi. Ayni shu sababli ham undovlar ko'pincha she'riyatda o'quvchi-she'rxonning e'tiborini tortish, she'rdagi kechinmalar ifodaviyligi, ta'sirchanligini kuchaytirish maqsadida ko'p qo'llaniladi.

en yetim o'sganman
Oh, u yetimlik...
Voy bechora boshim
Desam arziydi.
Boshimni silashga
Bir mehribon qo'l,

Biz og'iz shirin so'z
 Nondek arzanda.
 Men odam edim-ku...
 Inson farzandi...
 (G'afur G'ulom "Sen yetim emassan")

She'riyatda ma'no ifodalashda shoirming mahorati katta ahamiyat kasb etadi. Buyuk adib G'afur G'ulomning yuksak mahorati, o'tkir qalami bilan dunyoga kelgan yuqoridagi parchada "Oh" undovning o'z o'rnida qo'llanilishi she'rda badiiylik, tasviriylikni oshirgan. Undov so'z orqali urush sababli ota-onasi, oilasidan ayrilgan, ko'ngli yarim, davr qurboni bo'lgan bolalarga hamdardlik, ularning taqdiridan xafalik, afsuslanish tuyg'ulari ifodalangan. Darhaqiqat, shoirming o'zi ham o'sha davr qurboni, yoshligidan ota-ona mehrini ko'rmay, urush yillarida bolaligini o'tkazgan, xuddi shu bolalar ichki kechinmalarini yaxshi anglagan, ularga hamdard, zamon qiyinchiliklarini boshidan kechirgan inson sifatida kitobxonga ta'sir qiladi.

Undov so'zlar kishilarning ichki kechinmalarini ifodalash uchun xizmat qilar ekan, og'zaki so'zlashuv nutqidan tashqari, badiiy asarlar, dramatik va she'riy asarlarda ham keng qo'llaniladi. Dramatik asarlarda qo'llanilgan undov so'zlarning ma'no ifodalanihilishida ularning qanday ohang bilan aytilishi ham katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, ular darajalanib kelganda. Undovlar graduonimiyasi ham sermahsul ekanligini hisobga olsak, ularning graduonimik qatoridan foydalanish nutqning ifodaliligini oshirish, ma'noni bo'rttirishda katta ahamiyatga ega. Oh, voy, oh-voh, dod-voy kabi darajalanishlar nisbiy bo'lib, bu qatorni davom ettirish va, ayni vaqtda, ohang orqali ulardagi ma'noni kuchaytirish yoki pasaytirish mumkin. Bunday vaqtda ulardagi darajalanish qatori nisbiy bo'lib qoladi (fikir takroran qo'llangan). Buni quyidagi misolda ko'rishimiz mumkin. Quyidagi parchada (bu ham takror) "Dod" va "voy" undovlari darajalanib kelgan. Aslida darajalanish qatorida "voy" undovi "dod"ga nisbatan kuchsiz bo'lib, ohangni kuchaytirish, "y" tovushini takror, cho'zib aytish natijasida bu qator shartli ravishda o'zgaragan, ya'ni "voy" undovida ma'no kuchaytirib, bo'rttirib ko'rsatilgan.

Dod, voy bolam. Voy, boyim. Ikkisidan ham ayrildim. Erimni mozorg'a, bolamni Sibirg'a yuboralar. Voy, voy, voy-y-y (Behbudiy "Padarkush") [5].

Ohang, tovushlarni cho'zishdan tashqari, ayni bir undovni bir necha marta qo'llash yoki ayni shu usullarni birgalikda qo'llash orqali ham ma'no kuchaytirilishi mumkin.

Ho-ho-o! – deb baqirdi. –Biri ola, biri qora echki ko'rgan bormi! Suyunchisini olib kelaverho! Qo'ziboy jarchining makkasini yeb yuripti! Baraka topsin egasi-yo!

Shukur Xolmirzayevning "Qariya" hikoyasidan olingan yuqoridagi parchada "ho" undov so'zini bir vaqtning o'zida bir necha marta, ayni bir parchaning o'zida bir necha marta qo'llanilishi va "o" tovushining cho'zib talaffuz qilinishi natijasida ma'no kuchaytirilib, bo'rttirilib ko'rsatilishiga yordam bergan. Gap oxirida undov so'zning boshidagi "h" tovushining "y"ga o'zgarishi ham so'zning ma'no qirralarini ochib berishga xizmat qilgan.

Nutqda bir necha xil ma'no ifodalovchi undovlar birgalikda qo'llanilishi ham kuzatiladi. Ayniqsa, she'riyatda shoirlar ularni birga qo'llash orqali ma'noni kuchaytirib, kitobxonning e'tiborini kuchliroq jalb etish maqsadida foydalanadilar. Maqsud Shayxzodaning "Toshkentnoma" dostonidan olingan quyidagi parchada undovlardan ayni shu maqsadda foydalanilgan. "Eh" his-hayajon undovi bo'lib, oh, uh, be, voy, o'hu, ehe, obbo kabi undovlar afsus, achinish, zavqlanish, hayratlanish ma'nolarini anglatadi. "Hey" esa buyruq-xitob undovlari sirasiga kirib, kishilar e'tiborini kuchliroq jalb qilish, chaqirish kabi ma'nolarni ifodalaydi va shu jihatdan hoy, hay, ey kabi undovlar bilan umumiylikni tashkil qiladi. She'riy parchada "guvohlar"ga murojaat mavjud bo'lib, murojaatni kuchaytirish, ularga turli munosabatlarni ifodalash uchun "eh" undovi ham yonma-yon qo'llangan.

Eh-hey, mening shahrimning ko'hna qissasin,
 Qissasinki, ming yillar qa'riga cho'mgan,
 Yer qatlarida qotgan sir-hodisasin.
 Hodisaki, vaqt uni tuproqqa ko'mgan, -
 Kimlar ayta oladi? Bormi guvohlar?[6]

Undov so'zlar xursandchilik, hamdardlik, achinish, yaqinlik, hurmat, mensimaslik, e'tiborni jalb qilish, tabrik, xayrlashuv, tashakkur, zavqlanish kabi turli his-hayajonlarni ifodalash ekan, ular orasida so'zlovchi va tinglovchining yoshi, amali, yaqinlik darajasi ham katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, hurmat, mensimaslik ma'nolarini ifodalaganda yuqoridagi jihatlar alohida ahamiyat kasb etadi: Nimaga muncha zarfa qilasan? Man sang'a tekin ariza yozub ber devotmanmi? Yozg'anda pulg'a yozub berasan. Jahling chiqadurg'on bo'lsa, advokatlik qilma!.. Hmm... bolam, advokatlik osonmi?[4]

Abdulla Avloniyning "Advokatlik osonmi?" asaridan olingan yuqoridagi parchada "Hmmm" undovi so'zlovchining jahli chiqqanligini, unga nisbatan mensimaslik, zardalarni ko'tara olmaslikni ifodalash uchun xizmat qilgan. "m" tovushining takrori esa ma'noni bo'rtirib, kuchaytirib ko'rsatilishiga xizmat qilgan.

Undov so'zlarning matnda qaysi so'zlar bilan birga qo'llanilishi va, ayni vaqtda, takror ifodalanishi so'zlarning turli ma'no qirralarini ochish, ifodalilik, ta'sirchanlikni oshirish, bo'rttirish uchun xizmat qiladi.

E tavba-e, e tavba-e! Avval-avval uyatdan quloqlaringcha lovullab yondim. Ko'nglim o'ksidi. keyin-keyin botmaydigan bo'ldi. Ko'nglimga singdi[7].

Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asaridan olingan yuqoridagi parchada ikki marta qo'llanilgan "tavba" so'zi, to'rt marta qo'llanilgan "e" undovlari badiiy asarda personajlar xarakteri, ichki kechinmalarini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Undovlarning qaysi so'zlar bilan qo'llanilishi ham fikrning ta'sirchanligini oshirish, qaysi millatga mansubligini ochib berishda katta ahamiyatga ega. Keltirilgan misolda undovlar boshqa millatlar tilida aynan uchramaydigan yoki tarjima qilinmaydigan "tavba" so'zi bilan qo'llanilar ekan, o'zbekona xarakterni ochib berishga xizmat qilgan. Bu borada "e" undovining qo'llanilishiga ham alohida e'tibor berish kerak. Gap boshida kelgan undovning "tavba" so'zidan keyin kelishi, uning chiziqcha bilan ajratilishi va ayni shu holatning yana qayta qo'llanilishi ma'noni yuqori darajada aniqlik bilan ochib berishga xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, hayotimizda undovlarning ya'ni undov gaplarning ahamiyati kattadir. Undov gaplar nutq tushunarli va ishonchli, shuningdek, ta'sirchanligini oshirishda xizmat qiladi. Bu borada K.Paustovskiyham undovlarsiz gapni, undov gaplarsiz esa nutqimizni tasavvur etish mushkulignialohida ta'kidlagan edi.

Adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev I., Sharipov U. Tilshunoslik asoslari. - Toshkent., 2007., -B. 7
2. Ўзбек тили лексикологияси. -Тошкент: Фан, 1981. -Б.160.
3. АлибаеваН. М. Бадий матнларда эмоционал гаплар // Молодойученый. - 2017. - №4.2. -Б. 2-3.
4. Абдулла Авлоний. Адвокатлик оsonми? Драма. (Электрон ресурс): (http://www.ziyouz.com/books/uzbek_dramaturgiyasi/)
5. Махмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. 2 жилдик. 1-жилд. – Тошкент: Академнашр, 2018.
6. Мақсуд Шайхзода. Тошкентнома. (Электрон ресурс): <http://shosh.uz/maqsud-shayhzoda-toshkentnoma/>
7. Тоғай Мурод. Танланган асарлар. 1-жилд. Қиссалар. – Тошкент: «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош тахририяти, 2008. –Б.297.
8. Ўлмас Умарбеков. Сайланма. Ҳикоялар. 1-жилд. Тошкент, 2009. –Б.298.
9. Чўлпон. Яна олдим созимни. <http://www.e-adabiyot.uz/kitoblar/nazm/>
10. Пирматова М. Ундовлар ва гендер дифференциацияси. // Ўзбек тили адабиёти. 2013. -№3. -Б. 88.